

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертаційну працю **В.І. Яслика** «Вербалізація евіденції в сучасній українській літературній мові», виконану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова (Івано-Франківськ, 2018. – 209 с.)

Проблема евіденції, якій присвячено дисертаційну працю В.І. Яслика, без перебільшення, нова для українського мовознавства, бо її не досліджували ні в теоретичному аспекті, ні в плані вербалізації різнорівневими засобами української мови. У традиційних описах граматичної системи української літературної мови значення джерела інформації виокремлювали серед значень вставних слів і словосполучень. Як окрема проблема українського теоретичного мовознавства евіденція не поставала. Її принагідно згадували або частково характеризували у зв'язку з вивченням модусних категорій, до того ж переважно в типологічних студіях. Саме це дає підстави оцінити виконану дисертацію як перше цілісне дослідження евіденції в лінгвоукраїністиці. Із таким статусом логічно пов'язана друга важлива оцінка цієї дисертації: її самостійність та новаторство. Дисертантові, який поставив за мету першим з'ясувати засоби вираження евіденції в українській мові, потрібно було чітко визначити теоретичні засади цієї проблеми, на яких можна було б сформулювати концепцію свого дослідження. Із цим надскладним завданням, що зумовлено різноманітністю наукових підходів до трактування евіденції в сучасному закордонному мовознавстві, він успішно впорався, про що свідчить запропонована оригінальна авторська концепція, у якій евіденцію в українській мові кваліфіковано як функціонально-семантичну категорію, що оперта на семантичний (модусний) інваріант – значення джерела інформації – і виражена лексичними та синтаксичними засобами. Саме за функціонально-семантичним статусом її протиставлено евіденції в тих мовах,

де їй надано статусу граматичної категорії, оскільки в них є спеціалізовані граматичні засоби вираження евіденційної семантики.

Відзначено комунікативну зумовленість засобів та способів передавання евіденції, що пов'язано із залежністю вибору мовних засобів від комунікативних намірів мовця та ситуації сприйняття, наголошено на безальтернативності поєднання функціонально-семантичного та комунікативно-прагматичного аспектів у дослідженні евіденції в мовах, що не мають спеціалізованих граматичних одиниць для вербалізації значення джерела інформації.

Чіткому і послідовному впорядкуванню засобів української мови, використовуваних для вираження всіх різновидів евіденційної семантики, посприяли обґрунтовані дисертантом принципи відмежування її від епістемічної модальності, авторизації та оцінності. В авторській концепції новаторською є запропонована типологія евіденційної семантики, оперта на типологію джерел інформації, у якій основним, на чому наголошує дослідник, є спосіб отримання інформації. Залежно від трьох способів отримання інформації, що визначають її походження, логічно виокремлено репортативну евіденцію, що ґрунтується на свідченні інших осіб, інференційну евіденцію, базовану на логічних висновках як наслідку когнітивної діяльності, та перцептивну евіденцію, засновану на власне чуттєвому сприйнятті. Такий підхід посприяв створенню першої трикомпонентної семантичної структури евіденції в українській мові. Вона заслуговує цілковитого схвалення, адже вводить до лінгвістичного обігу досі не відомі спостереження та узагальнення про потенціал різнорівневих мовних засобів для вираження евіденційної семантики, що вможливило обґрунтувати виокремлення нової функціонально-семантичної категорії евіденції. Саме в цьому вбачаємо незаперечну новизну, оригінальність і теоретичне значення поданої до захисту дисертаційної праці В.І. Яслика.

Погоджуючись із модусним характером функціонально-семантичної категорії евіденції, пропонуємо авторові поміркувати над точнішим

витлумаченням її семантики. Нам здається, що кваліфікувати її як *вказівка на джерело інформації* не зовсім точно. Тенденційно автори ототожнюють у загальному мовному вжитку слова *вказівка* (на що-небудь) і *визначення, передавання, вираження* (чого-небудь). У мовознавчому вжитку, як відомо, розмежовують дієслова *вказувати* і *визначати, передавати, виражати*. Зокрема, якісні прикметники безпосередньо виражають ознаку, а займенникові прикметники вказують на ознаку, не конкретизуючи, безпосередньо не виражаючи її. Або іменники з конкретним предметним значенням (власне-іменники), що становлять ядро іменника як окремого частиномовного класу, безпосередньо називають предмети позамовного світу, тоді як займенникові іменники лише опосередковано позначають предмети, не передають конкретної назви предмета, а тільки вказують на певні предмети в конкретній ситуації. З огляду на цю семантичну особливість дієслова *вказувати* та іменника *вказівка* модусну семантику функціонально-семантичної категорії евіденції, на нашу думку, правильно було б кваліфікувати як *визначення джерела інформації*.

Основну увагу в дисертації зосереджено на з'ясуванні засобів та способів вираження трьох різновидів евіденційної семантики, що корелює з метою та завданнями дослідження. Винятковою докладністю вирізняється характеристика евіденційної семантики репортативності. Умотивовано заміну поняття «чуже мовлення» поняттям «репортативність», суть якої полягає в повідомленні інформації від зовнішнього джерела дослівно чи зі збереженням її основного змісту, що послугувало підставою розмежувати в структурі репортативного модусу поняття «первинний суб'єкт мовлення», або «суб'єкт-першоджерело», і «вторинний суб'єкт мовлення», або «суб'єкт-інформатор». Оскільки суб'єкт-інформатор лише передає, переповідає, переказує (в дисертації – ретранслює) інформацію, отриману від суб'єкта-першоджерела як зовнішнього джерела, то іншомовне маловідоме слово-термін *репортативність* можна було б замінити питомим і прозорим за своїм значенням словом-терміном *переповідність*, а *репортативну*

евіденційну семантику називати *переповідною евіденційною семантикою*. Повноті характеристики репортативного способу отримання інформації посприяло розмежування визначеного і невизначеного джерела інформації, на основі чого виокремлено *цитатив* (*персональний* та *інституційний* з їхнім внутрішнім поділом за різними ознаками), який представляють конструкції з покликанням на визначеного суб'єкта як зовнішнього джерела інформації, до яких зараховано зі статусом основних конструкції з прямою та непрямою мовою, і *чутки*, репрезентовані конструкціями з інформацією від невизначеного суб'єкта-першоджерела, а саме складнопідрядними реченнями з підрядною з'ясувальною частиною (у дисертації названі просто з'ясувальними реченнями – ЗР, що не відповідає узвичаєному термінологічному найменуванню їх у теоретичному і прикладному синтаксисі), і простими реченнями зі вставним компонентом. Чітко окреслений набір основних і похідних синтаксичних конструкцій для вербалізації репортативної цитативної семантики та репортативної семантики чуток підтверджує основну тезу авторської концепції евіденції – її зв'язок із синтаксичним рівнем української літературної мови та його одиницями. Назва структурного підрозділу **2.3. Вербалізація репортативної семантики предикатами мовлення** дає підстави констатувати, що В.І. Яслик пов'язав аналіз засобів вираження репортативної евіденції насамперед із семантико-синтаксичною структурою речення в межах синтаксичного рівня української мови, про що свідчить послуговування поняттям дієслівного предиката, що є одним із центральних понять семантико-синтаксичного ярусу, зокрема й поняттям дієслівних предикатів мовлення. Водночас дисертант обґрунтував виокремлення у складі лексико-семантичної групи дієслів мовлення великої групи дієслів із виразною евіденційною силою, тобто тих, що позначають цілеспрямований процес передавання інформації, орієнтований на об'єкта мовлення. Саме ці дієслова є морфологічними виразниками предикатів мовлення. Морфологічними варіантами дієслівних предикатів визнано також чималу групу переважно похідних іменників, що номінують мовленнєву

ситуацію у згорнутій формі. На основі цих спостережень дисертант зробив висновок: граматичні форми дієслів та іменників у функції базових предикатів є основними засобами вираження евіденційної репортативної семантики. У зв'язку з такою кваліфікацією логічно постає питання: «Чому дієслова мовлення як складники частиномовного класу дієслів та похідні іменники як периферія іменникового класу, що представляють морфологічний рівень української мови, не названо серед морфологічних засобів експлікації репортативної евіденції?». Погоджуємося, що їх використано в синтаксичному способі вираження джерела інформації, тобто в різних типах синтаксичних конструкцій, але незаперечним є те, що дієслова, іменники, дієприслівники, дієприкметники, частки та інші засоби – морфологічні одиниці, складники частиномовних і нечастиномовних класів. Варто було б увиразнити авторську позицію в потрактуванні лексичних, синтаксичних і морфологічних засобів передавання й двох інших типів евіденційної семантики – інференційної та перцептивної. Наше побажання спричинене ще й тими неточностями аналізу засобів, що трапляються на деяких сторінках дисертації. Наприклад, на с. 70 читаємо: «Основними лексико-семантичними засобами вербалізації репортативної евіденції є предикати мовленнєвої діяльності. Клас лексем на позначення мовлення об'ємний та розгалужений за семантикою і структурою, однак найбільш продуктивними серед граматичних класів слів, що позначають мовленнєву діяльність, як засвідчує матеріал, є дієслова». Як бачимо, до лексичних засобів потрапили предикати мовлення, що визнані в мовознавстві одиницями семантико-синтаксичного ярусу речення. Безперечно, дієслівні лексеми зі значенням мовлення входять до класу лексем, але водночас вони є і морфологічними одиницями та морфологічними засобами вираження (або морфологічними варіантами) предикатів мовлення.

Як самостійний, ґрунтовний та вичерпний кваліфікуємо аналіз вторинних евіденційних конструкцій, що вербалізують репортативну семантику. Відзначено специфіку такої вербалізації, суть якої полягає в тому,

що в цих конструкціях джерело інформації визначає вторинний предикат, що формує репортативний модус. Упорядковано складний і неоднорідний корпус вторинних предикативних конструкцій із вербально вираженою репортативною семантикою, до яких зараховано конструкції зі вставними словами та словосполученнями: 1) із прийменниково-іменниковими формами, що представляють шість морфологічних моделей; 2) дієсловами з різними репортативними значеннями, які структурують односкладні та двоскладні речення; 3) предикативами, що повідомляють про отримання інформації із загального фонду знань або про те, що ця інформація є особистою думкою мовця; 4) частками з різними евіденційними можливостями. До вторинних предикативних конструкцій із репортативною семантикою зараховано ще два типи конструкцій з відокремленими членами речення, вираженими дієприслівниками теперішнього часу недоконаного виду та минулого часу доконаного виду (у традиційному потрактуванні) як виразниками репортативної евіденційної семантики в ситуаціях отримання вербальної інформації під час виконання основної дії (визначення вербального джерела інформації перед виконанням основної дії та визначення вербального джерела інформації після виконання основної дії), і дієприкметниками, переважно пасивними, разом із залежними від них словами, що виражають стан як результат після процесу мовлення, що є визначенням джерела повідомлення.

Так само виважено, послідовно та ретельно проаналізовано структуру інференційної та перцептивної евіденції. Дисертант визначив специфіку інференційного та перцептивного модусів порівняно з репортативним модусом, особливості суб'єкта інференції та суб'єкта сприйняття на тлі суб'єкта-інформатора і суб'єкта-першоджерела, що посприяло встановленню типологічних ознак усіх трьох різновидів евіденційної семантики. Відзначено спільний з'ясувальний характер конструкцій, що передають семантику інференції та чуттєво сприйняту інформацію, і конструкцій – репрезентантів репортативної евіденції, що пов'язано з валентністю предикатів на

позначення когнітивного сприйняття – процесів розуміння, знання, припущення, осяяння, пам'яті та сну – і сенсорних предикатів, що актуалізують різну інформацію, зокрема візуального, слухового, тактильного та іншого характеру. Запропоновано поділ інферентива на три семантико-функціональні види, у межах першого виокремлено моделі за ознакою вираження суб'єкта інформації, у складі другого – моделі залежно від наявності / відсутності прийменника, що забезпечує семантико-синтаксичні відношення між компонентами моделі.

Докладно, на переконливому фактичному матеріалі проаналізовано модусні значення предикатів в межах когнітивного сприйняття, експліковані в різних типах синтаксичних конструкцій з'ясувального характеру дієсловами, похідними, передусім віддієслівними іменниками та предикативами з відповідними модусними значеннями, а також синтаксичні конструкції з відокремленими членами, вираженими семантично обмеженим складом дієприслівників (*судячи, розуміючи, зважаючи, спираючись* і под.), та вставними одиницями (переважно відомими дієслівними лексемами, предикативами, прийменниково-іменниковими формами), що так само потрактовані як вторинні предикативні конструкції вербалізації інференційного значення. Виокремлено ті предикативи, що функціонально поєднують інференційну та епістемічну семантику, зумовлюють, на думку дослідника, зв'язок евіденції з інтенцією гіпотетичності.

Обґрунтовано домінанту візуального перцептива, що спричинено кількісною перевагою засобів експлікації зорового сприйняття дійсності. Складнопідрядні речення з підрядною з'ясувальною частиною, спеціалізовані на вираженні перцептивної візуальної семантики (у дисертації – складний перцептив), об'єднано в п'ять видів, що чітко відбивають склад перцептивних складних синтаксичних конструкцій. Простим неелементарним реченням зі вставними одиницями відведено другорядну роль у вираженні перцептивної евіденції.

Основним критерієм систематизації вторинних предикативних конструкцій, уживаних в українській мові для передавання перцептивної евіденційної семантики, дослідник обрав спосіб сприймання інформації, що цілком логічно, адже від нього залежить використання вставного компонента та дієприслівникового і дієприкметникового зворотів як виразників чуттєвого сприйняття.

Засади структурування трьох різновидів евіденційної семантики – репортативної, інференційної та перцептивної – і спостереження за основними та вторинними синтаксичними конструкціями української літературної мови, уживаними для вербалізації цих значень, узагальнено в чітких і самодостатніх висновках після розділів дисертації, хоч їх чомусь не виділено в окремий структурний підрозділ, як це спостерігаємо в інших дисертаціях, а також у загальних висновках, що є логічним, вагомим і важливим підсумком дослідження евіденції в українській мові. Ці висновки мають незаперечне теоретичне значення для поглибленого дослідження функційної та категорійної граматики, а також можуть бути використані в типологічних студіях. Концептуальні засади виконаної дисертаційної праці послугують теоретико-методологічним підґрунтям для досліджень евіденції в різних функціональних стилях української літературної мови, де вона виявляє свою специфіку в засобах її вербалізації.

Обрана для вивчення проблема досить складна навіть для досвідченого дослідника. В.І. Яслик успішно впорався з непростими завданнями і досяг поставленої мети. Високий фаховий рівень викладу теоретичних засад евіденції, глибина та обґрунтованість аналізу способів і засобів вираження репортативної, інференційної та перцептивної евіденційної семантики в українській мові дають нам підстави констатувати, що автор перевершив рівень кандидатської дисертації. Виконане дослідження потрібно надрукувати як окрему монографію. Готуючи її до друку, пропонуємо поміркувати над заміною деяких запозичених термінів питомими українськими, спробувати їх створити на українськомовній основі, що

посприяє розвитку національної граматичної термінології. Запропонований варіант дисертаційної праці переобтяжений термінологією іншомовного походження.

На підставі докладно прорецензованої проблематики дисертації В.І. Яслика маємо підстави високо оцінити її як актуальне та новаторське дослідження, результати якого матимуть широке теоретичне й практичне застосування.

Дисертація «Вербалізація евіденції в сучасній українській літературній мові» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 року, зі змінами, унесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 року та № 1159 від 30.12.2015 року.

За виконане дослідження В.І. Яслик цілком заслуговує присудження йому наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук, професор,

завідувач відділу граматики

та наукової термінології

Інституту української мови НАН України

Лор

К.Г. Городенська

Інститут української мови НАН України
К.Г. Городенської
Інститут української мови НАН України
Філологічні науки
"2" квітня 2018 р.

Прискарпатський національний університет ім. Василя Стефанишина
НДРП № 03-02/15/162
06 04 2018